

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ



УДК 376.1-056.36

ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Блеч Г. О.

У статті висвітлюється програмно-методичне забезпечення з розвитку мовлення дітей дошкільного віку, наводяться змістові блоки освітнього напрямку та його складники. Представлена система корекційно-розвивального навчання з розвитку мовленнєвої діяльності у дітей, напрями та етапи роботи.

Ключові слова: розвиток мовлення, програмно-методичне забезпечення, діти з порушеннями інтелектуального розвитку.

The article highlights the program and methodological support for the development of preschool children's speech, provides the content blocks of the educational direction and its components. The system of correctional and developmental training for the development of children's speech activity, directions and stages of work are presented.

Key words: speech development, software and methodological support, children with intellectual disabilities.

Вступ. Реформування освітнього простору спрямовано на забезпечення сприятливих умов навчання, виховання та розвитку усіх дітей з особливими освітніми потребами, розроблення змісту дошкільної освіти та розроблення інноваційних навчальних та розвивальних технологій в системі дошкільної та загальної середньої освіти. У зв'язку зі змінами нормативно-правової бази та гуманізацією відношень в освітньому просторі виникла необхідність розробки підходів освітньої та корекційно-розвивальної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку, що обумовлено зростанням їх чисельності у

спеціальних закладах освіти та закладах з інклюзивним навчанням. Розроблення програмно-методичного забезпечення навчання дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку забезпечить передумови опанування дітьми з порушенням інтелектуального розвитку сучасним змістом дошкільної освіти; сприятиме своєчасній адаптації дітей до соціального довкілля, формуванню їхніх життєвих компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Метою освіти дітей дошкільного віку є забезпечення гармонійного фізичного, психічного, розумового, духовно-морального розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до себе й світу, формування механізмів її соціалізації, творчого самовизначення та саморозвитку в різних умовах життєдіяльності. Формування мовленнєвої діяльності є основою розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями у дошкільному віці та провідним напрямом у Концепції дошкільної освіти.

Розвиток мовлення дитини – це процес оволодіння рідною мовою, що допомагає формувати вміння користуватися нею з метою пізнання довкілля, засвоєння досвіду, набутого людством, пізнання самої себе та саморегуляції, спілкування та взаємодії людей. Розвиток мовлення у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є однією з основних складових загальної корекційно-виховної роботи в спеціальних дошкільних закладах та закладах з інклюзивним навчанням.

Як правило, недорозвинення мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями зумовлено раннім ураженням центральної нервової системи та специфічними особливостями функціонування психічних процесів. Пізнавальна пасивність, знижений інтерес до навколишнього, недостатній розвиток предметної діяльності негативно позначаються на формуванні потреби спілкуватися з дорослими. Внаслідок цього порушується природний механізм оволодіння мовою. Адже саме потреба у спілкуванні, зацікавлене емоційне ставлення до дорослого, бажання розуміти та у всьому наслідувати його – є

важливою психологічною умовою виникнення усного (вербального) мовлення у дітей. Мета роботи педагогів із розвитку мовлення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в дошкільному закладі – сформувати потребу в мовленнєвому спілкуванні та практично оволодіти мовленням як засобом комунікації.

Відповідно, програмно-методичне забезпечення розроблено на основі Базового компонента дошкільної освіти та представлено за різними освітніми напрямками, одним з яких є «Мовлення дитини».

Змістовими блоками освітнього напрямку «Мовлення дитини» є «Розвиток мовлення», що містить такі складники: «Невербальні форми спілкування», «Розвиток дрібної моторики», «Формування лексичної сторони мовлення», «Формування фонетико-фонематичної сторони мовлення», «Розвиток зв'язного мовлення».

Змістовий блок подано у таблиці, що складається з двох колонок. У колонці «Зміст навчання та виховання» подано зміст навчання та виховання, у наступній колонці «Освітні завдання» уточнюються уявлення та знання, що необхідно формувати, розкривається головний напрям корекційної роботи, яка конкретизує, уточнює, коригує певні знання, стимулює навчально-пізнавальну діяльність і пов'язані з нею психофізичні процеси. Поданий змістовий матеріал орієнтовний і може варіюватися, залежно від індивідуального мовленнєвого розвитку дошкільника. Індивідуальні відмінності у розвитку мовленнєвих здібностей та можливостей дітей з інтелектуальними порушеннями зумовлюють різні вимоги педагогів до своїх вихованців. Ця особливість є визначальною під час планування корекційної роботи з дошкільниками.

Зміст програмного матеріалу враховує загальні дидактичні принципи формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, а саме: науковість, системність, доступність, концентричність викладу матеріалу, повторюваність, єдність вимог до побудови системи навчання та виховання дітей дошкільного віку. Спеціальними принципами обрано: етіопатогенетичний, принцип

системності, комплексності діагностики та корекції порушень, корекційно-компенсаторної спрямованості, розвитку мислення, мови та комунікації.

Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями передбачає комплексне вирішення низки завдань, основними з яких є виховання звукової культури мовлення, розвиток словникового запасу, формування граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення.

У системі дошкільного закладу провідна роль під час формування мовленнєвої діяльності дошкільників із порушеннями інтелектуального розвитку належить спеціально організованому навчанню (заняття з розвитку мовлення) та логопедичним корекційним заняттям. Заняття – основна форма роботи у дошкільному закладі. Кожне корекційно-розвивальне заняття має не лише специфічне завдання для відповідного до теми виду діяльності, але й мовне. Однак варто пам'ятати, що мовне завдання на таких заняттях не має виступати першочерговим, воно другорядне, тобто його треба вирішувати органічно (невимушено) в процесі діяльності, не відволікаючи дітей. Під час гри, недоречно вимагати від дитини постійного мовленнєвого супроводу, тому, що це акцентує увагу на мовленні, а не на виконанні ігрового завдання. Вчитель-дефектолог має керувати грою та допомагати в мовленнєвому оформленні ігрових дій і ситуацій. Спеціальне мовне завдання – складова занять із розвитку мовлення, які є частиною корекційно-розвивального навчання. При цьому варто використовувати словесні та наочні методи навчання, будувати заняття так, щоб переважало не навчальне, а ігрове завдання, де засвоєння матеріалу є умовою досягнення ігрового результату.

Розвиток мовлення і формування комунікативних здібностей у дітей має відбуватися у всіх видах діяльності, в повсякденному житті, а також на спеціальних логопедичних корекційних заняттях. Корекційна робота з розвитку мовлення здійснюється в процесі: спілкування з дитиною з приводу побутових, ігрових та пізнавальних інтересів (розвиток соціального напрямку мови, формування комунікативної потреби, оволодіння різними видами

комунікативних висловлювань); сюжетно-рольових та театральних ігор (активізація мовних засобів); занять із малювання, ліплення, конструювання, ручної праці (регулювальна функція мови, зв'язок сприйнятого зі словом з метою формування та актуалізації уявлень зі словом); формування елементарних математичних уявлень, на заняттях із розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям, фізичного, музичного та сенсорного виховання; індивідуальної корекційної роботи (корекція порушень звуковимови, розвиток фонематичного сприймання, слуху).

Система корекційно-розвивального навчання з розвитку мовленнєвої діяльності у дітей в дошкільному закладі представлена наступними напрямками та етапами роботи:

Пропедевтичний етап регламентує такі напрями роботи:

- налагодження невербального контакту з дорослим (емоційні вправи);
- розвиток зорового сприймання;
- розвиток слухового сприймання;
- розвиток фонематичних процесів.

Подальші етапи роботи з формування та розвитку мовлення, що відповідають першому, другому, третьому та четвертому рокам навчання, представлені у таких напрямках роботи: розвиток дрібної моторики; формування лексико-граматичної сторони мовлення, формування зв'язного мовлення (здійснює вчитель-дефектолог на заняттях із розвитку мовлення); робота з формування фонетико-фонематичної сторони мовлення: постановка, автоматизація, диференціація звуків (здійснює вчитель-логопед); розвиток фонематичних уявлень, фонематичного слуху; розвиток слухового контролю, слухової уваги; формування елементарного звукового аналізу (здійснює вчитель-логопед та вчитель-дефектолог, вихователь). З урахуванням індивідуальних особливостей у мовленні дошкільників з інтелектуальними порушеннями, корекційний вплив, що здійснюється на пропедевтичному етапі, може бути продовжений і на подальших роках навчання.

Роботу з формування лексичної сторони мовлення та формування комунікативних навичок проводить вчитель-дефектолог під час групових занять. Теми рекомендовано співвідносити з порами року, із святами, подіями у житті дітей. Обов'язковою умовою організації навчання є створення умов для практичного застосування набутих знань, закріплення знань на заняттях із математики, малювання, ліплення, в іграх (дидактичних, рухових, сюжетно-рольових), тощо. На індивідуальних та підгрупових корекційних заняттях із розвитку мовлення вчитель-логопед здійснює роботу з формування звукової сторони мови. Вона спрямована на розвиток сприймання мовлення (мовленнєвого слуху, уявлення), мовно-рухового апарату (артикуляція, голос, мовне дихання) на формування вимови звуків і слів. Важливим етапом формування фонематичного сприймання є впізнавання немовленнєвих звуків (краплі води, дзвінок телефону тощо), розрізнення звукокомплексів, однакових за висотою, силою, тембром, розрізнення слів близьких за звучанням, диференціація складів і фонем. На цих заняттях формується кінестетична основа артикуляційних рухів, формуються мовно-рухові координації. Діти вчаться сприймати звук на слух, розпізнавати його в мовленнєвому потоці, чітко вимовляти в звукокомплексах, складах, словах, реченнях, віршах, розповідях. Вчитель-логопед акцентує увагу на розвитку фонематичного сприймання, здійснює корекцію порушень звуковимови. Вимоги змістового блоку спрямовують увагу вчителя на копітку та тривалу роботу над розвитком уваги, сприймань, пам'яті, здібностей до аналізу й синтезу та інших когнітивних процесів, над розвитком усного мовлення та лексичного запасу. Розвиток дрібної моторики здійснює вчитель-логопед на корекційних логопедичних заняттях, вчитель-дефектолог і вихователь – на інших заняттях. Розвиток дрібної моторики має велику корекційно-розвивальну спрямованість. Зазначається, пряма залежність стану мовлення від рівня оволодіння дій із предметами, можливостей спільної комунікативної діяльності з дорослим, засобами оволодіння діями з предметами, розвитку дрібної моторики рук. Дрібна моторика тісно пов'язана з

психологічним, мовленнєвим та інтелектуальним розвитком дитини. Під впливом корекційної роботи активно розвиваються вищі психічні функції, активізуються міжпівкульова та міжаналізаторна взаємодія. Розвиток дрібної моторики та зорово-рухової координації слугує передумовою до становлення усного й писемного мовлення, а також сприяє підвищенню пізнавальної активності дітей.

Висновки. Отже, розроблене програмно-методичне забезпечення з розвитку мовлення сприяє, перш за все, цілісності, гармонійності особистісного розвитку дитини. Це реалізовується згідно визначених напрямів, підходів, принципів, завдань та етапів роботи щодо розвитку мовлення дитини дошкільного віку.

Література:

1. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: (навчал. посібник) / А.М. Богуш. - К.: Видавничий дім «Слово», 2009. – 344с.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія / А.М. Богуш. – К.: Вид. дім "Слово", 2004. – 376 с.
3. Блеч Г. Формування мовленнєвої діяльності / Г. Блеч // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології / за ред. Т.В. Сак // 36. наук. пр.: Вип. 8. – Тематичний випуск «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю». – Кіровоград; Імекс – ЛТД, 2013. – С. 54 – 59.
4. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С.В. Трикоз, Г.О. Блеч. – Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. – 40 с. – (Інклюзивне навчання).
5. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, І.В. Бобренко, С.В. Трикоз, О.І. Мякушко, І.В. Сухіна, Н.С. Бабій, Н.П. Цимбалюк, І.Д. Лукачук та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. К., ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2023. 438 с.